

HRVATSKO—SLOVENSKI ODNOSI U RAZDOBLJU OBLIKOVANJA JUGOSLAVENSKE IDEOLOGIJE U HRVATSKOJ I SLOVENSKOJ POLITICI (1835—1874)

PETAR KORUNIC

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet

Đ. Salaja 3, 41000 Zagreb

UDK 949.71

Izvorni znanstveni rad

Iako međusobni politički, gospodarski i kulturni odnosi Hrvata i Slovenaca datiraju još od grofova Celjskih, osobito značajnim postaju od ilirskog pokreta. Revolucionarne godine 1848. prvi je puta izražena obostrana želja Hrvata i Slovenaca o stupanju u jugoslavensku zajednicu, koja je trebala imati državno i kulturno federativno značenje. Ali, polazeći od realne društvene zbilje onoga vremena prihvaćena je, kao jedino moguća, jugoslavenska politika etapnog karaktera. Nadnacionalna jugoslavenska ideologija prolazila je zatim različite faze do 1870, a konačni je oblik dobila jugoslavenskim programom hrvatske NARODNE STRANKE iz 1874, koji je postao temelj budućih odnosa hrvatskog i slovenskog naroda.

Međusobni politički, gospodarski i kulturni odnosi Hrvata i Slovenaca datiraju od grofova Celjskih, preko turskih ratova, reformacije, seljačkih buna do Napoleonovih Ilirskih provincija. Ipak, valja napose istaći historijsko značenje političkih i kulturnih odnosa tih dvaju naroda od 1848, odnosno od ilirskog pokreta dalje.

Hrvatski su narodnjaci od ilirskog pokreta dalje u svojoj jugoslavenskoj ideologiji, u jezičnom i književnom (kulturnom, »duhovnom«) te političkom pogledu, podjednako obuhvaćali sve Južne Slavene — od Triglava do Crnog mora, dakle, i Slovence. Pitanje odnosa prema Slovencima bilo je u hrvatskoj politici od Hrvatskog narodnog preporoda (posebno od 1848. do 1918) veoma aktuelno.¹

Pa ipak, hrvatska je historiografija gotovo u potpunosti zanemarila hrvatsko-slovenske odnose u XIX. stoljeću. Štoviše, ocijenila je da u šezdesetim godinama XIX. stoljeća, za razliku prema Srbima, »pitanje odnosa

¹) Usp. P. Korunić, Prilog poznavanju hrvatsko-slovenskih političkih odnosa 1848, *Historijski zbornik* (dalje: HZ) XXXI—XXXII, Zagreb 1978-79, 165-94; isti, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848-49, *Radovi* vol. 14 (1), Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1981, 91-228; isti, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866-68, *Zbornik* vol. 11, Zavoda za povijesne znanosti JAZU, Zagreb 1981, 1-107; isti, Prilog poznavanju jugoslavenske ideje u hrvatskoj politici 1866-74, *Casopis za suvremenu povijest* III, Zagreb 1980, 57-83; isti, O nekim problemima slovenske politike 1866, *Zgodovinski časopis* (dalje: ZC) 3, Ljubljana 1980, 327-48; isti, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1874. (Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici), doktorska disertacija, Zagreb 1982.

prema Slovincima« u hrvatskoj politici »nije [...] bilo toliko politički aktualno.«² A upravo tada, motivirani političkim razlozima, hrvatski i slovenski narodnjaci političari uspostavili su bliske odnose i položili temelj njihovu daljem zbližavanju. S druge strane, zanemarujući historijsko značenje ilirskog pokreta, slovenska je historiografija vidjela u širenju ilirizma u Slovenaca opasnost za konstituiranje slovenskog nacionalnog bića. A nepoznavajući jugoslavensku nadnacionalnu ideologiju u Hrvata, i uspješnu suradnju koja je uspostavljena između hrvatskih i slovenskih narodnjaka za revolucije 1848-49. i nakon sloma neoapsolutizma, slovenski su historičari ocijenili da je, ne samo u pristaša *Stranke prava*, nego također u hrvatske *Narodne stranke* sve do potkraj 1870. postojao »negativni odnos do slovenske narodne samobitnosti«. Slovenske je narodnjake, prema tom mišljenju, odbijala od hrvatskih narodnjaka njihova hegemonistička i pije-montska težnja. Uz to, netočno je također gledište slovenskih historičara da su slovensko-hrvatski odnosi potkraj 1870. bili samo kratkotrajna i prolazna »epizoda«. I da, u stvari, hrvatska *Narodna stranka* ni prije niti poslije 1870. nije znala što bi sa Slovenijom.³ Još manje je točna ocjena srpske historiografije, prema kojoj je upravo ta Strossmayerova stranka, »uz pomoć jugoslavenskog imena i jugoslavenske politike, radila na ostvarenju velikohrvatske ideje, na brisanju srpskog imena u Hrvatskoj i na postepenom pohrvaćivanju Srba.«⁴ Ta protivrječnost o ocjeni historijskog značenja jugoslovenstva u Hrvata, još više je produbljena oprečnim mišljenjem o tobožnjem neskladu između jugoslavenske ideologije i konkretne političke djelatnosti u hrvatskih narodnjaka.

I

Jugoslavenska jezična i književna (kulturna) koncepcija, nazočna u Hrvatskom narodnom preporodu, tako zvanom ilirskom pokretu, i zatim jugoslavenska nacionalna ideologija, koja se postupno razvijala nakon Preporoda, izuzetno su važne u hrvatskoj povijesti. Jugoslavenska je ideologija u Hrvata imala višestruku društvenu funkciju: poticala je hrvatsku inteligenciju na svestranu kulturnu i političku djelatnost. A kao hrvatska nacionalno-integracijska ideologija, jugoslavenska je nadnacionalna ideologija, povezujući na različite načine hrvatstvo (kao nacionalno biće) s jugoslovenstvom (kao nadnacionalnom kategorijom), odigrala odlučnu ulogu u konstituiranju hrvatske nacije i, napokon, polagala temelj jugoslavenskoj federativnoj državi. Jugoslovenstvo je imalo važnu ulogu u društvenom, politič-

² J. Šidak, M. Gross, I. Karaman i D. Sepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914*, Zagreb 1968, 37.

³ Usp. F. Petre, *Poizkus ilirizma pri Slovincih*, Ljubljana 1939; I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895*, knj. I-IV, Ljubljana 1955-66; F. Zwitner, *Nekaj problemov okrog jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870*, ZČ XVI, 1962, 145-70; D. Kermavner, *Še nekaj gradiva o ljubljanskem kongresu leta 1870*, ZČ XVII, 1963, 155-70; isti, *Še iz predzgodovine jugoslovanskega kongresa v Ljubljani decembra 1870*, ZČ XIX-XX, 1965-66, 319-54.

⁴ U knjizi: *Istorija srpskog naroda, od prvog ustanka do berlinskog kongresa 1804—1878*, peta knjiga, drugi tom, Beograd 1981, 144.

kom i kulturnom životu hrvatskog naroda. O historijskoj važnosti jugosla-venstva u hrvatskoj politici, dakle, jedva da može biti sporna. Pa ipak, u ocjenjivanju jugoslavenske ideologije u hrvatskoj politici — posebno u odnosu jugoslavenstva prema: hrvatskoj, slovenskoj i srpskoj nacionalnoj posebnosti — kao i u pristupu njenu proučavanju, ukorijenila su se shvaćanja (u hrvatskoj, slovenskoj i srpskoj historiografiji) koja se ne mogu održati.

Od starijih koncepcija o »jugoslavenskoj ideji« u Hrvata, najviše je na predodžbe mnogih utjecala ona koju su utemeljili Đ. Šurmin, F. Šišić i V. Bogdanov.⁵ Njihova je zajednička značajka zanemarivanje društvene, gospodarske i kulturne podloge u jugoslavenskoj ideologiji. Zatim, polazeći od romantičarskog pristupa povijesti kao zbiru istaknutih ličnosti, idealiziranje osobnog udjela »pokretačkih ličnosti«, te, napokon, precjenjivanje južnoslavenskog aspekta u hrvatskoj politici i, kao suprotnosti toj širini, isticanje hrvatsko-srpske komponente u jugoslavenskoj ideologiji. Njihova nebriga za austroslavističko-federalistički aspekt jugoslavenske koncepcije, utjecala je na zanemarivanje istraživanja i spoznaje hrvatsko-slovenskih političkih i kulturnih odnosa. Razumljivo se da takav pristup nije dopuštao pogled na cjelinu problema, niti spoznaju geneze jugoslavenske ideologije.

Tradicionalno shvaćanje o »jugoslavenskoj ideji«, donedavno vladajuće u historiografiji, svojim pristupom njene spoznaje opteretila pogled na historijsko značenje i vrijednost jugoslavenske ideologije, koja je u zbilji imala znatno složeniju ideološku strukturu i društvenu funkciju od sadašnjeg pojednostavljenog prikaza. A nepoznavanje geneze i strukture jugoslavenske ideologije, izazvalo je sve do danas u hrvatskoj, pa i u slovenskoj i srpskoj, široj kulturnoj javnosti u biti negativan odnos prema vrijednosti i historijskom značenju jugoslavenstva u Hrvata.

J. Šidak je, međutim, svojim radovima o »jugoslavenskoj ideji« udario osnovne temelje kritičnom proučavanju jugoslavenske ideologije.⁶ Iako je, u težnji da prouči mnoge složene probleme o jugoslavenstvu u hrvatskoj politici, težište položio poglavito na političku problematiku, ipak je u njegovim pomno pisanim raspravama uočljivo širenje istraživačkih područja: od kulturne do gospodarske i društvene problematike. Pa ipak, osim problematike jugoslavenstva za ilirizam, kome je posvetio poglavitu pažnju, Šidak je u svojim raspravama »jugoslavensku ideju« od 1848. do prvog svjetskog rata prikazao veoma sažeto, ne ulazeći temeljito u istraživanja.

⁵ Usp. Đ. Šurmin, *Hrvatski preporod I-II*, Zagreb 1903—1904; F. Šišić, *Jugoslavenska misao, istorija ideje jugoslavenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790—1918*, Beograd 1937; V. Bogdanov, *Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848-49*, Zagreb 1949; isti, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848-49*, Zagreb 1949; isti, *Historijska uloga društvenih klasa u rješenju južnoslavenskog nacionalnog pitanja*, Sarajevo 1956; isti, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1958.

⁶ J. Šidak, *Jugoslavenska ideja u ilirskom pokretu*, u knjizi: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973, 113-24; isti, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici do I svjetskog rata*, n. dj., 65-84; isti, *Prilog razvoju jugoslavenske ideje do I svjetskog rata*, n. dj., 45-64; isti, *Studije iz hrvatske novijesti za revolucije 1848-49*, Zagreb 1979; isti, *Prilozi hrvatskoj povijesti za revolucije 1848*, *Radovi* vol. 9, Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1976, 43-92.

Dalji korak hrvatske historiografije u proučavanju jugoslavenske ideologije, koji svjedoči ne samo o višedesetljetnoj tradiciji nego i o njezinom metodološkom razvoju, učinio je tzv. strukturalni smjer.⁷ Polazeći od gledišta da je »jugoslavenska ideologija bila hrvatska nacionalno-integracijska ideologija«, da je, dakle, »na različite načine povezivala hrvatstvo i jugoslavenstvo i bitno doprinosila konstituiranju hrvatske nacije« — M. Gross je istakla da je »jugoslavizam« u Hrvata nesumnjivo bio »nacionalna ideologija«.

Pa ipak, i radovi potonjih historičara dodirivali su se s tradicionalnom historiografijom. I oni su idealizirali osobni udjel »pokretačkih ličnosti« — Gaja, Račkog i Strossmayera, dok su se u proučavanju jugoslavenstva u Hrvata također ograničili na hrvatsko-srpsku problematiku. A nije uspio ni njihov pokušaj sinteze (veoma sažete) jugoslavenske ideologije, pošto su iz tradicionalne historiografije preuzeli mnoge netočnosti, i jer ne postoje još ni najosnovniji temeljni istraživački radovi za bilo kakvu sintezu jugoslavenske ideologije u Hrvata.

Dakle, valja istaći veliku suprotnost između *kvantiteta* dosadašnje historiografije i našeg *stvarnog znanja* o historijskom, društvenom, gospodarskom i kulturnom značenju i vrijednosti jugoslavenske ideologije u Hrvata. Jer, iako postoji obimna literatura o jugoslavenstvu u hrvatskoj politici, koja se isključivo iscrpljivala proučavanjem hrvatsko-srpskih odnosa, ipak je ta problematika tek na početku svog istraživačkog puta. Pa ne samo da se zanemarilo hrvatsko-slovenske odnose, nego se ni hrvatsko-srpske nije, uza sve vrijedne priloge, postavilo u čitavoj širini.

II

U slovenskoj pak historiografiji, slovensko-hrvatski odnosi posmatrani su poglavito kroz problematiku »ilirskih težnja« u Slovenaca. Književni su historičari, s razlogom, najviše proučavali odnose između Slovenaca i Hrvata. Ali su u tu problematiku unijeli mnogo nesporazuma, koji su utjecali na stav slovenske historiografije u kojem ističe da je hrvatska *Narodna stranka* težila pohrvaćivanju Slovenaca.

Od starijih koncepcija o značenju ilirizma u Slovenaca, najviše je utjecala na slovensku historiografiju i na predodžbe šire kulturne javnosti do danas ona koju su utemeljili I. Prijatelj i F. Petre.⁸ Njihova je zajednička

⁷) Usp. M. Gross, »Idea jugoslovenstva« Franje Račkoga u razdoblju njezine formulacije (1860-62), HZ XXIX-XXX, 1976-77, 331-45; ista, O ideološkom sustavu Franje Račkoga, *Zbornik* vol. 9, Zavoda za povijesne znanosti JAZU, 1979, 5-33; ista, Zur Frage der jugoslawischen Ideologie bei den Kroaten, u: A. Wandruszka, R. G. Plaschka und A. M. Drabek, ur. Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848 bis 1918, Wien 1978, 19-38; ista, Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja ilirizma do stvaranja Jugoslavije, u knjizi: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981, 283-306; N. Stancić, Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869), Zagreb 1980.

⁸) I. Prijatelj, Društveni profili slovenskih preporoditeljev, Ljubljana 1935; isti, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, n. dj., knj. I-III; Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih, n. dj.

značajka nebriga za historijsku i društvenu podlogu ilirskog pokreta, apsolutiziranje idejnih utjecaja evropskog zapada i napose učenja Slovaka J. Kollára, te podcjenjivanje historijskog značenja i vrijednosti ilirizma u Slovenaca.

Prema njihovu gledištu, ilirizam je sadržavao koncepciju, nastalu pod utjecajem učenja sveslavenskog ideologa J. Kollára, o postojanju samo četiri slavenska jezika i naroda — ruskog, poljskog, češkog i »ilirskog«. Svi manji narodi, bez svoje budućnosti, trebalo bi da se odreknu svoje nacionalne individualnosti i vlastitog književnog jezika. Smatrajući, s pravom, slovenski jezik osnovnim zalogom posebne slovenske nacionalne individualnosti, slovenska je historiografija, sve do danas, ocijenila da je takva ilirska ideologija dovela u opasnost konstituiranje slovenskog nacionalnog bića.

Slovenskim književnim historičarima i povjesničarima zajedničko je to da u ilirskom pokretu vide poglavito filološku pojavu, da značenje ilirizma u Slovenaca ocjenjuju po njegovim »geslima«, koja su ilirci tobože prihvatili od Kollára kao ideologiju nepromjenljivu za sva vremena; da ilirsku ideologiju, stoga, ne dovede u vezu s društvenim, političkim i kulturnim stanjem u Hrvata i da ne posmatraju njenu genezu. A time, dakle, da zanemaruju stvarno historijsko značenje ilirizma uopće, a napose u Slovenaca.

Međutim, ocjenjujući »gesla« iliraca prema njihovu historijskom značenju, moramo zaključiti da ilirski pokret nije ostvario jezičnoga i književnog zajedništva Južnih Slavena, pa čak ni između Hrvata i Srba, što je poznato. Nadalje, hrvatski ilirci nisu uveli štokavštinu u hrvatsku književnost, jer se radilo samo o izboru između dva postojeća pismena jezika u Hrvata — između novoštokavskog i kajkavskog, koja su oba bila u procesu standardizacije. Ilirci nisu uveli ni jedinstven hrvatski pravopis, jer njegovo jedinstvo nije postignuto sve do kraja XIX. stoljeća. Ali su, naprotiv, uredili jedinstvenu grafiju, koju su prihvatili i Slovenci. Dakle, ilirski pokret nije ostvario južnoslavensko jezično i književno jedinstvo. A još manje je mogao postići političko i državno jedinstvo Južnih Slavena, pošto za »politički ilirizam« — pojam koji slovenska i hrvatska historiografija nepotrebno unose u tu problematiku — nije postojala objektivna realna društvena, gospodarska i politička podloga. A te su činjenice ilirci bili svjesni.

Pa ipak, neosporno je da je ilirski pokret, koji je po svom historijskom značenju poglavito bio Hrvatski narodni preporod, već u samom početku istakao koncepciju o jezičnom i etničkom srodstvu Južnih Slavena, koja se poglavito nametala kao otpor protiv mađarskog nacionalizma. Ali ta koncepcija nije nastala pod isključivim utjecajem ideologa »slavenske uzajamnosti« J. Kollára, već je ona nastavila tradiciju koja je ponikla i dalje se trajno razvijala u hrvatskoj sredini. Koncepcija o jezičnom i etničkom srodstvu Južnih Slavena, uz pretpostavku o tobožnjem slavenstvu antiknih Ilira, utjecala je na proširenje ilirskog imena, nesumnjivo kao zajedničkog »prezimenaa«, i isticanje ideje »ilirske narodnosti« za sve njih.

Iako je ta koncepcija u sebi sadržavala teoretsku pretpostavku jedne nacionalno-unitarističke ideje, pa iako ilircima u početku nisu bili posve jasni nacionalni odnosi u Južnih Slavena, a sveslavenska ideologija i slavistička nauka su u taj problem unijele još više nejasnoće, ipak su hrvatski narodnjaci već početkom četrdesetih godina bili svjesni činjenice o postojanju tri »rodoslovna« ili »genetička« a zapravo nacionalna imena — hrvatskog, slovenskog i srpskog. Lj. Gaj je krajem 1839. zaključio da »Srb neće nikad biti Hrvat ili Kranjac [Slovenac; P. K.], a ova dvojica kad nisu, ne mogu nipošto biti Srblji.«⁹ Isto gledište iznio je D. Rakovac 1842. u jednom od najvažnijih programatskih spisa iliraca. Na pitanje koje ime Južni Slaveni treba da prihvate kao zajedničko »prezime«, unutar kojeg bi i dalje zadržali svoje narodne (»plemenske«) posebnosti, Rakovac je odgovorio: »Imena narodah i jezika nasmiju i nemogu se na pamet izmišljati. Najveće pravo na obćenitost naimenovanja za naš jezik i literaturu imala bi [...] imena: hrvatsko, sèrbsko, slovensko. Ova tri imena jesu rodoslovna u jugozapadnoj Slavii, kao imena trih glavnih granah naroda jugozapadno-slavenskoga. Nu znamo, da brat bratova gospodstva netèrpi, i izkustvo nas uči, da Hèrvat sèrbsko ili slovensko, Sèrbljin hèrvatsko ili slovensko, Slovenac hèrvatsko ili sèrbsko ime nikad primiti neće. Pa da bi ga i primio, ne bi li se time još i veća smutnja porodila. Ime narèčja podiglo bi se na jedanput na čast imena od jezika. [...] Ako dakle u istinu želimo, da svi jugozapadni Slaveni duševno sjedinimo po jeziku i literaturi pod obćim naimenovanjem, neostaje nam ino, nego prigèrli! mo ime ilirsko, [...]«¹⁰ Upotrebu, dakle, ilirskog naziva kao »prezime« za sve Južne Slaveni, i Gaj je opravdao riječima: »Namèra naša nije posebna imena ukinuti, nego ih samo pod skupnim narodnim imenom sjediniti, jer su sa svakim posebnim imenom skopčani posebni događaji, koji sakupljeni čine dogodovštinu [povijest; P. K.] obćenite narodnosti ilirske.«¹¹ Isto gledište zastupali su i drugi istaknuti hrvatski narodnjaci. A Lj. Gaj je, ocjenjujući kasnije ilirsku ideologiju, početkom 1864. pisao: »Ime ilirsko nije nikada na to išlo, da zavadi Sèrbe i Hèrvate, ili da se jedni ili drugi odreknu svoga plemenskoga [narodnog; P. K.] imena, već da celi jug tj. Slovence, Hèrvate, Sèrbe i Bugare skopča u jedno celo pred svietom tako, da svaki za sebe ipak bude svoj sa svojom posebnom poviesti i osebinami.«¹²

Prema tome, naziv »Ilir« trebalo je da bude »prezime« za sve Južne Slaveni, unutar kojeg bi se i dalje sačuvala posebna narodna imena (hrvatsko, slovensko i srpsko). Pa, po B. Šuleku, »ime Ilir ni najmanje nije na uštrb« posebnim »rodoslovnim« ili »genetičkim« imenima, zapravo nacionalnim posebnostima.¹³ A pošto su smatrali da je ilirizam poglavito

⁹ *Danica ilirska* br. 47, proglaš od 23. studenog 1839.

¹⁰ D. Rakovac, Mali katekizam za velike ljude, Zagreb 1842, 16-17.

¹¹ *Danica ilirska* br. 47, proglaš od 23. studenog 1839.

¹² *Narodne novine* 15, 20. siječnja 1864, 59.

¹³ B. Šulek, Šta namèravaju Iliri? Beograd 1844, 106-107.

kulturni pokret, hrvatski su narodnjaci javno odbacili bilo kakvu pomisao o »političkom ilirizmu« — pomisao da se u tadašnjim uvjetima može govoriti o političkom i državnom sjedinjenju Južnih Slavena.¹⁴

Pa ipak, grof J. Drašković je 1832. u brošuri »Disertacija«, programatskom spisu koji je prethodio ilirskom pokretu, zahtjev za ponovno osnivanje hrvatske države na čitavom etničkom području, povezao s osnivanjem nezavisne države (sastavljene iz etničkog područja Južnih Slavena) unutar federativno uređene ugarske krune. Polazeći od načela narodnosti i u ime jezične srodnosti, Drašković je — prešavši uži hrvatski državnopravni okvir koji su dopuštala njegova »iura municipalia« — savjetovao hrvatskim i slavonskim »poklisarima« da u Beču kod kralja traže da se s njegovim dopuštanjem (»z milostjum višnjum kraljev«) slovenske pokrajine (»Ilirium sadašnjia«: Koruška, Kranjska, Štajerska i Primorska) sjedine (»združe«) s hrvatskim pokrajinama u jedinstvenu državnu zajednicu — u »kraljevstvo Iliričko«. Tom jedinstvenom državnom tijelu, s vremenom bi se pridružile Bosna i Hercegovina, koja bi s »kraljevstvom Iliričkim« tvorili »Iliriju veliku«.¹⁵ Pošto, međutim, Drašković ne pomišlja na raskid državno-pravne zajednice s Ugarskom, nije jasno kako je zamišljao osnivanje »Ilirije velika«, jer su unutrašnji i vanjskopolitički odnosi takvu mogućnost isključivali. Svjesni tih poteškoća, hrvatski narodnjaci sve do revolucije 1848. nisu tražili državno sjedinjenje hrvatskih i slovenskih pokrajina. Jugoslavenska ideologija ilirskog pokreta sve do 1848, kada ona prelazi u višu fazu, bila je isključivo kulturnog značenja.

Prema tome, u ideologiji iliraca nije bilo nikakve težnje za hegemonijom. A niti je točna tvrdnja, koju i danas zastupa slovenska historiografija, da su hrvatski ilirci težili pohrvaćivanju Slovenaca. Slovenski narodnjaci (»narodni buditelji«), poglavito iz najugroženijih pokrajina (Koruške i Štajerske, a dijelom i u Kranjskoj), prihvatili su u početku ilirsku jezičnu i književnu koncepciju. Ipak, budući da se zamisli pristaša ilirske ideologije u Slovenaca nisu ostvarile, pošto su u odnosu na jezične koncepcije hrvatskih iliraca bile različite, slovenski su »narodni buditelji« već početkom četrdesetih godina počeli napuštati jezičnu i književnu koncepciju ilirizma, te su prihvatili slovensku nacionalnu svijest. Jer, većina pristaša ilirizma u Slovenaca, jugoslavensku je orijentaciju vidjela u stvaranju umjetnoga

¹⁴ U ime *Narodne stranke*, Lj. Vukotinić (Ilirisam i Kroatisam, *Kolo*, knj. II, Zagreb 1842, 109-110) izjavio je »da ni jedan Ilir o ilirizmu političkom ništa neznade«, i da je »ilirismus dakle u smislu političkom ništa«. Naprotiv, »kroatisam s druge strane je život naš politički. Kroatisam je zaštita, pod kojom mi radimo. U smislu konstitucionalnom svi smo Horvati. To smo od nēgda bili, i to ćemo ostati.« Prema tome, zaključio je 1844. B. Sulek (Šta namēravaju Iliri?, 133-34) »ime 'Ilira' u obće može se samo u književnom jeziku upotřebiti, tj. može se samo kazati, da se one pokrajine ovako zovu, gdje se ilirski govori. u političkom smislu to ime na ovaj način upotřebljivati bila bi prava ludost, jer Iliri ukupno neimaju jedno Vladanje, nu radi toga mogu se oni ljubiti. — U političkom smislu mora se uvēk dodati tako rekuć prezime Ilirie. — Je se 'Iliria Velika' u tri Ilirie dieli. — 1. Iliria austrianska [slovenske pokrajine, Dalmacija i Istra; P. K.]. — 2. Iliria ugarska [Hrvatska i Vojvodina; P. K.]. — 3. Iliria turska.«

¹⁵ Usp. F. Fancev, Uvod u dokumente za naše podrijetlo hrvatskoga preporeda (1790—1832), *Grada za povijest hrvatske književnosti*, knj. XII, Zagreb 1933.

književnog jezika: trebalo je da mješavina hrvatskog i slovenskog jezika postane »ilirski jezik«, koji bi udario temelje slovensko-hrvatskom jedinstvu. Tu su romantičarsku ideju do 1848. napustili gotovo svi slovenski ilirci, a odbacio ju je i historijski razvoj. Kao što su Hrvati izabrali štokavštinu za književni jezik, tako je u Slovenaca, gradeći svjesno na tradiciji slovenskog jezika, Prešeren udario temelje slovenskom književnom jeziku. Ilirizmu su uglavnom ostali vjerni S. Vraz, I. Macun, R. Razlag i F. Muršič.

Time se je, dakle, već prije revolucionarne 1848. jezična koncepcija ilirizma pokazala u zbilji nerealnom. Jer, iako se narodni preporod u Slovenaca odvijao sporije od hrvatskog, ipak su »slovenski buditelji«, nastavljajući svjesno književnu tradiciju slovenske reformacije i Vodnikova kruga u doba francuske vladavine, usvajali slovenski književni jezik i slovensku nacionalnu svijest, a time napuštali ilirizam. Ilirizmu se, osim toga, suprotstavila snažna pjesnička ličnost F. Prešerna, koji je zauvijek osigurao slovenskom jeziku njegovo mjesto u književnosti. A u istom je smjeru »slovenske buditelje« upućivao filološki rad J. Kopitara.

Pa ipak, neosporno je da je i ilirizam u Slovenaca ubrzao dalji razvoj slovenske nacionalne svijesti. Prema tome, ocjenjujući historijsko značenje i društvenu ulogu ilirskog pokreta, istakli bismo da je ilirizam u Slovenaca: 1) ubrzao razvoj slovenske nacionalne svijesti; 2) dao jedinstvenu grafiju, nazvanu po Lj. Gaju »gajicom« i 3) usadio svijest o državnom sjedinjenju ujedinjene Slovenije s ujedinjenom Hrvatskom i preko nje s drugim Južnim Slavenima. Dokaz za to nalazimo u tome, što su za revolucije 1848. upravo bivši slovenski ilirci bili glavni nosioci prvog slovenskog nacionalnog i političkog programa *Zedinjene Slovenije*. A samo je u njihovoj sredini nastao zahtjev za državno sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom. Time je ilirizam u Slovenaca, doista, imao važnu historijsku ulogu. Ne treba mu ništa dodavati, ali ni oduzimati.

III

Revolucionarna 1848. godina važno je razmeđe u povijesti odnosa između Hrvata i Slovenaca. Tada je prvi put izražena obostrana želja o stupanju u jugoslavensku državnu federativnu zajednicu, a u određenju tog saveza polazilo se, na temelju narodnog prava, od poštovanja nacionalne i političke individualnosti u tih dvaju naroda. Uza sve stanovite ideološke razlike, kolebanja i uzmake — u čemu su vidljivi društveni, socijalni i politički odrazi životne sredine — jugoslavenstvo je za revolucije 1848. u Hrvata i Slovenaca, kao politička i historijska kategorija, izraz nadnacionalne koncepcije, kojoj je austroslavističko-federalistička politika odredila opseg, a načelo prirodnog i narodnog prava sadržaj. Jer, polazeći od austroslavizma kao jedino moguće politike, u Slovenaca je zahtjev za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom bio sastavni dio političkog programa *Zedinjene Slovenije*, ne izvan i mimo tog programa. A u Hrvata je, analogno tome, jugoslavenska koncepcija samo sastavni dio hrvatske nacionalne politike.¹⁶

¹⁶ Usp. Korunić, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848-49, n. dj.; isti, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1874, n. dj.

Ideološke preduvjete za te zahtjeve izvršio je ilirizam i u mnogo čemu približio ta dva naroda. Nasuprot mađarskom i njemačkom nacionalizmu, ilirizam je također u njih ubrzao razvoj (hrvatske i slovenske) nacionalne svijesti a time i koncepcije o jugoslavenskoj državnoj zajednici, koja se misao u dalekovidnijih političara narodnjaka 1848. nametnula kao jedino moguće rješenje nacionalnog pitanja. Društveno-ekonomska podloga tih zbivanja u Hrvata i Slovenaca je zajednička. Pojavila se s razvojem novih kapitalističkih odnosa i nastankom građanstva kao nosioca tog usmjerenja. Pa ipak, koncepcija o jugoslavenskom državnom savezu 1848. u tih dvaju naroda nije nastala kao posljedica toga društveno-ekonomskog procesa. Te su činjenice bili svjesni i sami nosioci jugoslavenske nadnacionalne ideologije, koja je za revolucije 1848. u hrvatskih i slovenskih narodnjaka različitog socijalnog podrijetla nastala kao objektivni misaoni sistem, prema kojem je tek trebalo usmjeriti političku djelatnost.

Nosilac jugoslovenstva u Slovenaca bila je malobrojna građanska inteligencija, sastavljena od nižeg svećenstva, učitelja-nastavnika, slobodnih profesija i učenika-studenata. U njih je jugoslavenska ideologija 1848. nastala istodobno s narodnim programom *Zedinjene Slovenije* i u tom slovenskom političkom programu čine jedinstvenu historijski uvjetovanu cjelinu. Slovenski narodnjaci političari — poglavito bivši pristaše ilirizma, koji su bili i glavni nosioci slovenskoga nacionalnog programa — unijeli su u programatske tekstove zahtjev, analogan onom u hrvatskim tekstovima, za državno sjedinjenje ujedinjene Slovenije s ujedinenom Hrvatskom. Osim što su to učinila društva »Slovenija« u Beču i Grazu, gdje su, u nedostatku centralnog političkog foruma u zemlji, postali centri političkog djelovanja Slovenaca, slovenski narodnjaci u Koruškoj i slovenskom dijelu Štajerske, kojima je pokrajinama najviše prijetila njemačka opasnost, širili su u travnju i svibnju 1848. najradikalniji program *Zedinjene Slovenije* zajedno sa zahtjevom za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom.¹⁷ Zahtjev za ujedinenje Slovenaca na čitavom etničkom području, i odluku o sjedinjenju ujedinjene Slovenije s ujedinenom Hrvatskom u državnu zajednicu, koja bi tvorila jednu od jedinica u austrijskoj federaciji, unijeli su slovenski narodnjaci iz Koruške i Štajerske u posebnu peticiju, koju su, snabdjevenu s više tisuća potpisa, namjeravali uputiti caru,¹⁸ a poslali su je i na Slavenski kongres u Prag.¹⁹

¹⁷ U peticiji, koja je objavljena u zagrebačkim Gajevim *Novinama* 11. travnja 1848. a u prijepisima je narodnjaci organizirano širili po Koruškoj i Štajerskoj, M. Majer je zahtijevao slovensku jezičnu i političku autonomiju, ujedinenje Slovenaca na etničkom načelu, te tražimo da Slovenci stupe u državni Savez s Hrvatima: »1. U našoj državi neka dobiju samo oni službu, koji narod, narodnost i jezik ljube. 2. Da se imaju Slovenci kao jedan narod smatrati i posebni sabor držati. 3. Da bi s našom carskoj dynastii vjernom bratjom u Hrvatskoj, Slavonii i Dalmaciji u bližnji savez stupiti mogli. [...]« Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848-49*, 117-118.

¹⁸ Na temelju peticije M. Majara, sastavljena je »Molbenica slovenskih rodoljubah« (*Novine dalmatinsko, hrvatsko slavonske* 38, 22. travnja 1848, 152) u kojoj je, podrobnije no što to sadrži Majarova peticija koja je poslužila kao predložak, izložen program *Zedinjene Slovenije* u osam točaka. S tom »Molbenicom«, slovenski su se narodnjaci u ime Slovenaca »stanujućih u Koruškoj, Kranjskoj, Štajerskoj, Istrii, Gorici i u tjerstjanskom okružju« namjeravali obratiti vladaru da mu »prijave želje i potrebe«. U tom zna-

Na slovenske narodnjake utjecali su u njihovoj jugoslavenskoj orijentaciji hrvatski politički pokret, te pokret Nijemaca za stvaranje Velike Njemačke. Nasuprot velikonjemačkoj ideji, slovenski su narodnjaci, dakle, istakli slavenski i jugoslavenski program i opredijelili se za politiku federalizma. Napokon je društvo »Slovenija« u Grazu poslalo dr S. Kočevara kao svog poslanika na Hrvatski sabor na kojem je on, polazeći od slovenske nacionalne individualnosti, izrazio želju da se Slovenci, nakon svoga političkog konstituiranja, sjedine s Hrvatima. Hrvatskom saboru uputili su svoje želje za sjedinjenje Slovenije s Hrvatskom prilikom njegova otvaranja početkom lipnja 1848. »slovenski odbor« sastavljen od predstavnika-poslanika iz svih slovenskih pokrajina, te delegacija slovenskih seljaka iz pograničnih dijelova (iz 120 mjesta) Štajerske i Kranjske.

Nosioci pak jugoslavenske ideologije u Hrvata za revolucije 1848—49. bili su građanski liberali — nacionalno svjesna inteligencija različitog socijalnog podrijetla, sastavljena od predstavnika srednjeg plemstva, trgovačke buržoazije, liberalnog svećenstva, činovništva, učitelja-nastavnika i slobodnih profesija. Ta je hrvatska građanska inteligencija formulirala jugoslavensku nadnacionalnu ideologiju, koju je temeljila na prirodnom i narodnom pravu, a uskladila ju je s austroslavističko-federalističkom politikom, čiju »taktiku« i »strategiju« nije moguće objasniti isključivo gospodarskim razlozima, a još manje njenim tobože vezivanjem s reakcionarnim i feudalnim snagama u Monarhiji.

Koncepcija o jugoslavenskoj državnoj zajednici u Hrvata postepeno je dobivala određeniji opseg i sadržaj, uvjetovan političkim događajima u Habsburškoj Monarhiji i napose razvojem hrvatskoga političkog pokreta, te narodnog pokreta u Slovenaca i vojvođanskih Srba. Do sredine travnja 1848. u Hrvata postoje dvije po opsegu različite koncepcije o jugoslavenskom državnom savezu. Jedni su, pod utjecajem ilirizma, zagovarali političko sjedinjenje svih Južnih Slavena, dok su drugi, pod utjecajem bliskih doticaja sa Slovencima i slavenskim federalistima za vrijeme boravka u Beču početkom travnja, opseg jugoslavenske državne zajednice najprije suzili na savez Hrvata i Slovenaca, a zatim, nakon

čajnom programu *Zedinjene Slovenije*, slovenski su narodnjaci zahtijevali, na temelju narodnog prava i etničkog načela, ujedinjenje Slovenaca i njihovo sjedinjenje u »užji savez« s Hrvatima: »1. Kod našega naroda neka dobiju službu samo oni, koji naš narod, narodnost i jezik zbilja ljube. 2. Treba učiniti naredbe, kako bi se Slovenci kao narod sjedinili i svoj obći sabor dobili. 3. Da bi s našom vitežkom, vašemu cs. veličanstvu uvek vèrnóm bratjom u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmaciji u užji savez stupili. Dok se ovo ne učini, slabo će nam se pomoći. [...]« Usp. Korunić, Jugoslavenska ideja 1848-49, n. dj., 119.

¹⁹⁾ Slovenska delegacija na Slavenskom kongresu u Pragu dodijeljena je sekciji Južnih Slavena. Među dokumentima južnoslavenske sekcije sačuvan je dio programa *Zedinjene Slovenije*, napisan na njemačkom jeziku. Taj je spis doslovni prijevod »Molbenice slovenskih rodoljubah«. Nema sumnje da su slovenski narodnjaci svoju »Molbenicu«, koja je prema svjedočanstvu slovenskog rodoljuba već početkom svibnja imala »na Štajerju više hiljada potpisa«, također uputili Slavenskom kongresu u Prag. Usp. Korunić, Jugoslavenska ideja 1848-49, n. dj., 119 i 147; isti, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-74, n. dj., 83-84.

što su predstavnici Srba u Monarhiji na svibanjskom saboru u Sremskim Karlovcima zahtijevali organiziranje srpske Vojvodine i njezino sjedinjenje s Hrvatskom, proširili na vojvođanske Srbe — dakle, na Južne Slavene u Habsburškoj Monarhiji.

Pošto je ban Jelačić potkraj travnja 1848. prekinuo sve odnose s peštanskom vladom, opseg i sadržaj koncepcije o jugoslavenskoj državnoj zajednici u hrvatskoj politici odredili su narodno pravo, te politika austroslavizma i federalizma. A ta je koncepcija najdosljednije došla do izražaja na Hrvatskom saboru početkom lipnja 1848, koja ima svoje važno historijsko značenje.

Osnovna politička pitanja koja je Hrvatski sabor postavio na dnevni red bila su državnopravni odnos prema Ugarskoj i Austriji, te sjedinjenje Hrvata sa Slovencima i vojvođanskim Srbima u jugoslavensku državnu zajednicu. Tu je zadaću trebalo da riješi saborski Veliki odbor, koji je 9. lipnja predložio Saboru svoj »Operat«. U njemu je taj Odbor predložio prekid državnopravnog odnosa s Ugarskom i stupanje u užu državnu zajednicu s Austrijom. Polazeći od načela narodne ravnopravnosti, i od mogućnosti pretvaranja Monarhije u federativnu zajednicu, od kojih bi jednu od federativnih jedinica tvorilo etničko područje Južnih Slavena, posebna točka »Operata« glasi: »Da kraljevine ove [Hrvatska i Slavonija; P. K.] ne samo s Dalmacijom i budućom vojvodinom sèrbskom, nego i sa susjednim slovenskimi pokrajinami u užji politički savez stupe, što se tako pred nj. veličanstvom [kraljem; P. K.] i kod dèržavnog sabora austrijskoga zahtèvati ima.«²⁰

Prijedlog o sjedinjenju hrvatskih i slovenskih pokrajina te srpske Vojvodine »u užji politički savez«, koji je saborski Veliki odbor unio u svoj »Operat«, prihvaćen je u Hrvatskom saboru i unesen u njegov Zakonski član. Prilagođavajući nacionalnu politiku zbivanja u Habsburškoj Monarhiji i izvan nje, Hrvati su na saborskim zasjedanjima, i izvan Sabora, razvili svoju koncepciju o federativnom preuređenju Monarhije ne na historijskom već na jezično-nacionalnom principu. Ta je koncepcija u to vrijeme bila najdosljednije zasnovani politički program jedne srednjoevropske federacije. Polazeći od austroslavističko-federalističke politike, koju su predstavnici Sabora također zastupali na Slavenskom kongresu u Pragu, i jezično-nacionalnog principa, Hrvatski je sabor u svom Zak. čl. XI. ograničio zajedničke poslove federativno preuređene Monarhije na trgovinu, vojsku, financije i vanjske poslove, za koje treba da se ustanovi jedan »ukupni odgovorni ministerij za čitavu monarhiju«, te donio odluku da se u jednoj od federalnih jedinica okupe Južni Slaveni unutar Monarhije. Tu zakonsku odluku o sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvođanskih Srba u jugoslavensku državnu zajednicu unutar austrijske federacije, Sabor je izrazio riječima (Zak. čl. XI, t. 6): »Da se kraljevina Dalmatinska kao celoviti dio sa trojednom kraljevinom (Hrvatskom i Slavonijom; P. K.) sjedini, — a ostale jugoslavenske pokrajine monarkie au-

²⁰ Usp. Korunić, Jugoslavenska ideja 1848-49, n. dj., 133.

strijske, kao što je novoustrojena vojvodina. Serbska, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istria i Gorica, da se u bližnji savez s onima kraljevinama metnu.«²¹

Time je zahtjev za sjedinjenje ujedinenje Hrvatske s ujedinenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jugoslavensku državnu zajednicu dobio prvi put državnopravno značenje. Iako do njegova ostvarenja tada nije došlo, ipak je ta odluka Sabora imala važno historijsko značenje u daljem razvoju jugoslavenske ideologije u hrvatskoj politici.

Hrvatski su narodnjaci 1848. u Saboru i izvan njega tražili uspostavljanje međunarodnih državnopravnih odnosa, u Monarhiji uopće a u Južnih Slavena napose, na temelju prirodnog i narodnog prava te načela federalizma. Dakle, koncepciju o jugoslavenskoj državnoj zajednici, kao jednoj od subfederalnih jedinica unutar austrijske federacije, gradili su na načelu prirodnog i narodnog prava i narodne ravnopravnosti. Ali su ipak zahtjev za ujedinenje Hrvatske i uspostavljanje njene državne samostalnosti temeljili na hrvatskom državnom pravu. Temeljeći svoju javnopravnu djelatnost na historijskom pravu »kraljevine Hrvata« (iura municipalia), Hrvatski je sabor donosio punovažne odluke o zemaljskoj upravi, sudstvu, školstvu, te vojnim i finansijskim poslovima zemlje. Te je svoje odluke (articuli) Hrvatski sabor izravno podnosio kralju u Beču na sankciju, nakon čega bi postali punovažni autonomni zakoni. Svoje državno pravo, Hrvati su smatrali hrvatskim privatnim (autonomnim) pravom, a njega se nisu smjeli odreći ukoliko su htjeli postići državnu cjelokupnost i samostalnost Hrvatske. Ali su u svojoj jugoslavenskoj ideologiji, hrvatsko državno pravo uskladili s narodnim pravom.

Na temelju hrvatskog državnog prava, hrvatski su narodnjaci političari 1848, kao i 1861, polagali pravo Hrvatske na neke djelove slovenskog etničkog područja (u Kranjskoj i Štajerskoj) i na Srijem. Ipak su, na temelju narodnog prava i etničkog načela, odlučno podupirali osnivanje ujedinenje Slovenije (na čitavom etničkom području) i srpske Vojvodine, ali uz uvjet da one s Hrvatskom stupe u jugoslavenski federativni državni savez. Smatrali su, štoviše, da Slovenci i vojvođanski Srbi mogu postati dionici hrvatskog državnog prava. I to tako što Hrvati treba da, s oslonom na »iura municipalia«, zahtijevaju ne samo ujedinenje Hrvatske, nego također da — uzimajući u obzir pristanak Slovenaca i vojvođanskih Srba (kao izraz »narodne volje«) da s Hrvatima stupe u ravnopravnu državnu zajednicu — preko Hrvatskog sabora kod kralja traže osnivanje jugoslavenskog državnog saveza. Zato su — prešavši uži hrvatski državnopravni okvir koji su dopuštala njegova »iura municipalia«, i smatrajući da Hrvati, Slovenci i vojvođanski Srbi svoje nacionalno pitanje mogu da riješe samo u zajedničkoj jugoslavenskoj državi — hrvatski zastupnici u »Reprezentaciji« kralju, koju je Hrvatski sabor odobrio 12. lipnja 1848. i predao je saborskoj delegaciji koja je istog dana s banom Jelačićem na čelu krenula na dvor u Innsbruck, zahtijevali teritorijalno ujedinenje hrvatskih pokrajina i zatim, na temelju prirodnog i narodnog prava, tražili da se »ostale jugoslavjanske pokrajine velike

²¹ Isto, 134-135.

cesarovine, kao što je novouzkršnuvša sèrbska vojvodina, za koju mi time želimo, da ju Vaše veličanstvo po starih naroda Sèrbskoga pravih, premilostivo potvèrditi dostoji se, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istra i Gorica da se u bližnji savez sa ovimi kraljevinami (Trojednom kraljevinom; P. K.) metnu.«²²

Koncepcija o preuređenju Habsburške Monarhije u federativnu zajednicu ravnopravnih naroda, ne na historijskom već na narodnom pravu i jezično-nacionalnom principu, te zahtjev za sjedinjenje Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom u jugoslavenski državni savez — doista su, za postojeći zakonski poredak, značili potpuni prevrat. Tu koncepciju trebalo je da zastupaju poslanici Hrvatskog sabora (I. Kukuljević, M. Georgijević, Lj. Vukotinović i J. Žuvić) u Austrijskom parlamentu. A Hrvatski ju je sabor, prije svoje odgode, izložio u »Manifestu« kojim se obratio austrijskoj javnosti.²³

Polazeći od austroslavističko-federalističke politike, takvu jugoslavensku koncepciju odlučno je zastupala tzv. hrvatska »ljeвица« — liberalno jezgro *Narodne stranke*, okupljeno za revolucije 1848—49. u Hrvatskom saboru, zatim nakon njegove odgode u saborskom Velikom odboru, te oko liberalnih zagrebačkih novina *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* i *Jugoslavenskih novina*, te u političkom društvu »Slavenska lipa na slavenskom Jugu«. U tih su hrvatskih narodnjaka političara, dakle politika austroslavizma i federalizma te načelo o prirodnom i narodnom pravu 1848. odredili opseg i sadržaj koncepcije o jugoslavenskoj državnoj zajednici. Polazili su od spoznaje o postojanju pojedinačnih nacionalnih i političkih individualnosti u Južnih Slavena, te od gledišta da jugoslavenska zajednica može da bude samo političke i državnopravne prirode. Jugoslavenska ideologija utvrđena je kao nadnacionalna kategorija, koja, kao ravnopravne dijelove, sadrži hrvatsku, slovensku i srpsku nacionalnu svijest.

Slovenska liberalna inteligencija okupljena oko svoga glasila *Slovenija* slijedila je austroslavističko-federalističku politiku i jugoslavensku koncepciju hrvatskih narodnjaka. Ali, nedostatak društvenih snaga i centralnog političkog foruma, koji bi usmjerio njihovu političku djelatnost, odrazilo se ne samo na to da slovenski narodni program *Zedinjene Slovenije* nije naišao na širi odaziv nego i na dalji razvoj jugoslavenske ideologije u Slovenaca. Nedovoljno pak razvijena slovenska nacionalna svijest, stva-

²²⁾ Isto, 134.

²³⁾ U »Manifestu naroda hrvatsko-slavonskoga« Hrvati polaze od načela prirodnog prava kao »osnove i temelja svakog prava«, te žele »da svi austrijski narodi, opredijelivši se po jeziku, slobodni i među sobom posve jednaki budu«. Polazeći od tog gledišta, smatrali su da je revolucionarnim prevratom konačno došao »čas naroda«, koji »će se po jeziku opredieliti i među sobom pomoći prot nasilju neprijatelja svoga osigurati. Tom pozivu slijedećući primili smo mi sjedinjenje novouzkršnuvše vojvodine Srbske sa našom trojednom kraljevinom, i očekujemo pridruženje još i ostalih južnoslavenskih austrijskih pokrajinah [slovenske pokrajine; P. K.], da tako kao jedno tijelo s ostalijem na isti način sastavljeniem narodima u savezu na temelju jednakosti osnovanom carstvo austrijsko uzdržimo.« Usp. Korunčić, Jugoslavenska ideja 1848-49, n. dj., 152.

rala je poteškoće u širenju programa *Zedinjene Slovenije*, a samo s tim programom, kao njegov integralni dio, moglo se širiti jugoslavensku nacionalnu ideologiju. Zato su se tome programu odupirali mnogi (poglavito kranjski) Slovenci, pokazujući izrazite separatističke težnje: »Mi hoćemo« — izjavljivali su oni — »sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci«. ²⁴

Potkraj 1848. u Slovenaca se bitno promjenio sadržaj jugoslavenske ideologije. Pod dojmom listopadske revolucije u Beču i sve otvorenijeg skretanja austrijske vlade u apsolutizam, mnogi slovenski narodnjaci, nosioci slovenskog programa *Zedinjene Slovenije*, od kraja 1848. sve manje javno zahtijevaju ostvarenje tog nacionalnog i političkog programa. A time također napuštaju koncepciju o sjedinjenju ujedinjene Slovenije s Hrvatskom. Pojedini su Slovenci, uglavnom iz pograničnih slovenskih pokrajina Koruške i Štajerske, prihvatili jezičnu koncepciju M. Majara i odlučno je zastupali u listu *Slovenija*, ali i u *Slavenskom Jugu*. Uza sve stanovite ideološke razlike, njihova se jugoslavenska ideologija sadržavala u mišljenju da Slovence i Hrvate treba da najprije ujedini jedinstveni »ilirski« književni jezik, koji bi nastao umjetnom mješavinom slovenskog i hrvatskog jezika. Tek nakon jezično-književnog, u budućnosti bi slijedilo političko sjedinjenje. Njihove su koncepcije naišle u Slovenaca na kritiku, pa su, ionako strane slovenskom jeziku kao osnovnom zalogu posebne slovenske nacionalnosti, bile potpuno odbačene. A nisu ih prihvatili ni Hrvati. ²⁵

U Hrvata je, naprotiv, poslije listopadske revolucije u Beču pojačana politička aktivnost. Nastala je kao posljedica zbivanja u Monarhiji, napose skretanja prema apsolutizmu i velikonjemačka ideja, koje su dovele u pitanje nacionalnu politiku i koncepciju o jugoslavenskoj državnoj zajednici. Hrvatska je »ljeвица« (hrvatski liberali i demokrati) odlučno sve do kraja 1849. zastupala, u širem okviru austroslavizma i federalizma, koncepciju o sjedinjenju Hrvatske sa Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jugoslavenski državni savez. Zato su hrvatski narodnjaci-političari pozivali Slovence i vođanske Srbe na dogovor za međusobno sjedinjenje. Činili su to preko novina (*Slavenski Jug* i *Südslawische Zeitung*), praškog društva »Slovanské lípe«, te zagrebačkog društva »Slavenska lipa na slavenskom Jugu«. Ti pokušaji nisu naišli na odgovor ni u Slovenaca niti u vojvođanskih Srba.

Ali se jugoslavenska ideologija u hrvatskoj politici 1848-49. nije iscrpljivala u koncepciji o osnivanju jugoslavenske državne zajednice unutar austrijske federacije. Jer, već od početka revolucije 1848. Hrvati su težili i za tješnjim povezivanjem sa Srbijom. Međutim, društvene, ekonomske i političke prilike nisu dopuštale takvu jugoslavensku politiku. Ipak je upravo liberalno jezgro *Narodne stranke* (hrvatska »ljeвица«), polazeći od politike austroslavizma i federalizma, formulirala jugoslavensku ideologiju kojoj je krajnji cilj bio sjedinjenje svih Južnih Slavena.

²⁴) Usp. Korunić, *Jugoslavenska ideja 1848-49*, n. dj., 163.

²⁵) Usp. Korunić, n. dj. i I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, knj. I, n. dj., 279-373.

Iako je, naime, početkom 1849. bečka vlada rastjerala Parlament i oktroyirala ustav, i time osigurala politiku apsolutizma, hrvatski su liberali i dalje zastupali politiku austroslavizma i federalizma — videći u njoj jedinu mogućnost rješenja nacionalnog pitanja. Zato je hrvatska »ljeвица« 26. ožujka 1849. u Velikom odboru odgođenog Hrvatskog sabora izabrala A. Vraniczanya, I. Kukuljevića, I. Mažuranića i F. Žigrovića sa zadatkom da idu u Beču i »mole cara za potvrđjenje« odluka Hrvatskog sabora od 1848, među kojima dakako i zahtjev za sjedinjenje Južnih Slavena u Monarhiji. A 25. travnja 1849, ovi su poslanici saborskog Odbora potpisali u Beču »molbenicu državnoga odbora za potvrđjenje naših saborskih zaključaka«. Uz to su hrvatski liberali u dvjema zakonskim »Osnovama«, koje su donijeli u saborskom Velikom odboru početkom i krajem travnja 1849, zahtijevali teritorijalno jedinstvo i samostalnost Hrvatske i njeno stupanje u državni savez sa Slovenijom i Vojvodinom. A Austriji, i to »slavenskoj« Austriji, namijenili su historijsku misiju da, s oslonom na jugoslavensku državnu zajednicu unutar austrijske federacije, pomogne osloboditi balkanske Slavene i omogućiti sjedinjenje svih Južnih Slavena.²⁶

IV

Iako se više neće odreći austroslavističke i federalističke politike i jugoslavenske koncepcije koju su zastupali za revolucije 1848-49, ipak u hrvatskih narodnjaka 1850. dolazi do bitne promjene u sadržaju jugoslavenske ideologije, koju su s neznatnim promjenama zastupali za vrijeme apsolutizma. Pred naletom centralističke politike austrijske vlade, koja je postepeno ukidala sve tekovine revolucije, hrvatski su narodnjaci, kao i slovenski, privremeno odustali od zahtjeva za osnivanje jugoslavenske državne zajednice, te su ponovo prihvatili jezik i literaturu kao sredstvo nacionalno-političkog izražavanja. Ipak je to razdoblje neobično važno za dalji razvoj hrvatsko-slovenskih odnosa. Godine 1850, hrvatski i slovenski narodnjaci uspostavili su plodnu suradnju preko zagrebačkih liberalnih navina, i to preko *Slavenskog Juga* i zatim *Jugoslavenskih novina*, a posebno preko lista *Südslawische Zeitung*, koji je bio prvo zajedničko hrvatsko-slovensko glasilo, sve do njegove zabrane.

Imajući u vidu osnovne koncepcije slovenskih narodnjaka koje su izlagali u zagrebačkim liberalnim listovima i u slovenskim časopisima, koje se bitno nisu mijenjale do kraja neoapsolutizma, mogli bismo zaključiti da su slovenski narodnjaci i dalje polazili od slovenske nacionalno-političke individualnosti i zahtijevali, na temelju narodnog prava i etničkog načela, ujedinjenje Slovenaca u »jednu krunovinu« — Sloveniju, tražili javnu upotrebu slovenskog jezika. Isticali su da Slovenci imaju svoju narodnost, u odbrani od germanizacije, mogu očuvati jedino u »jugoslavenskoj zajednici« — dakle samo ako se sjedine s ostalim »Jugoslavenima«. Kako hrvatski tako i slovenski narodnjaci pojam »jugoslavenstvo« uzimaju kao nadnacionalnu kategoriju. Ali ni jedni niti drugi sve do kraja neoapsolutizma

²⁶ Usp. Korunić, Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-74, n. dj., 162-168.

ne raspravljaju o državnom sjedinjenju Južnih Slavena. Slovenci su narodnjaci smatrali da se ostvarenje »jugoslavenske zajednice« može postići samo etapno: od okupljanja jugoslavenskih naroda (Hrvata, Slovenaca i Srba) u svoje posebne nacionalno-političke jedinice do njihova međusobnog povezivanja putem izgradnje jedinstvenog »jugoslavenskog« (»ilirskog«) jezika, književnosti i kulture, te putem »jugoslavenskog« sveučilišta u Zagrebu. Sve je to, uz moralni oslonac na slavensko jedinstvo, trebalo da bude prvi stupanj i priprema za buduće državno sjedinjenje Južnih Slavena.

I hrvatski su narodnjaci za neoapsolutizma nastajanje »jugoslavenske zajednice« (u kulturnom i državnom pogledu) zamišljali kao etapni proces. Smatrali su da iako Južni Slaveni još ne čine kulturnu a još manje političku i državnu cjelinu, ipak, ukoliko žele da očuvaju i dalje razviju nacionalnu samostalnost, onda »jugoslavenska zajednica« (kao nadnacionalna kategorija) treba da bude cilj njihova zajedničkog nastojanja. Da bi ostvarili svoj konačni cilj — osnivanje samostalne jugoslavenske države, jugoslavenski narodi svoju djelatnost treba da usmjere, u okviru jugoslavenske ideologije, podjednako na kulturni i politički plan. Po učenju hrvatskih narodnjaka, etapnu »jugoslavensku politiku« (zasnovanu, dakle, na dugi rok: od okupljanja naroda u svoje nacionalno-političke jedinice preko njihova tješnjeg povezivanja unutar austrijske federacije do osnivanja samostalne južnoslavenske države) treba da prati nastojanje za stvaranjem jugoslavenske kulture, koja bi jugoslavenske narode »u duhu« zbližila, a njeno postizanje može da bude također samo etapno: uzimajući kao konačni cilj prihvaćanje štokavskog književnog jezika i stvaranje jedinstvene književnosti za sve Južne Slavena, isticali su da svaki jugoslavenski narod, posebno se to odnosilo na Slovence, treba da se u okviru svog nacionalno-političkog programa bori za očuvanje »narodnih osobina« i za uvođenje svog »narodnog jezika« u javnu upotrebu, a zatim da taj jezik postepeno (»prirodnim putem«) razvije prema jedinstvenom jugoslavenskom književnom jeziku. Polazeći od tog učenja i od mišljenja o postojanju nacionalnih posebnosti u Južnih Slavena, hrvatski su narodnjaci za neoapsolutizma i nakon njegova sloma podržali slovenske narodnjake u njihovu zahtjevu za uvođenje slovenskog jezika u škole i urede, poticali slovenske rodoljube da razvijaju slovensku nacionalnu svijest i zagovarali povezivanje Hrvata i Slovenaca u trgovačkom, ekonomskom, kulturnom i, napokon, kada okolnosti to budu dopuštale, političkom pogledu. Zato su hrvatske novine od 1848. do 1868, do pokretanja novina *Slovenski Narod*, bile otvorene slovenskim narodnjacima da na njihovim stranicama izlažu slovenski nacionalni program.

Uza sve to što je za neoapsolutizma bila onemogućena politička djelatnost, i dalje su se uspostavljali bliski odnosi između hrvatskih i slovenskih narodnjaka. Njih je poglavito povezivalo »Društvo za jugoslavensku povjesticu i starine« (osnovano u Zagrebu 1850) čiji je predsjednik i urednik društvenog časopisa (»Arhiva za povjesticu jugoslavensku«) bio I. Kukuljević. To je društvo poticalo u hrvatskih i slovenskih narodnjaka intelektualaca interes za istraživanje i upoznavanje nacionalnih kulturno-historijskih vrednota i na literarno stvaralaštvo, te širilo jugoslavensko nadnacionalno ime. S »Društvom za jugoslavensku povjesticu i starine« bili

su za neoapsolutizma povezana u »krepki i uzajamni savez« historijska i književna društva iz svih slovenskih pokrajina, a preko 30 istaknutih slovenskih narodnjaka postali su članovi tog društva.

Pomoću »Društva za jugoslavensku pověstnicu i starine«, hrvatski narodnjaci odredili su obavezu za svakog narodnjaka, a za članove društva napose, da radi razvoja nacionalne znanosti i književnosti, pomoću kojih u naroda valja probuditi nacionalnu svijest i spasiti ga od vanjskih opasnosti, svestrano istraže i prouče nacionalnu književnost, narodni jezik, vjerovanja, mitologiju, povijest, narodnu književnost i običaje, narodni život, pravne i državne uredbe, statute i spise.

Narodnom samospoznajom, upoznavanjem narodnih vrednota (»narodne svojine«), trebalo je u jugoslavenskih naroda probuditi ne samo nacionalnu svijest (hrvatsku, slovensku i srpsku i širiti jugoslavensko nacionalno ime, nego također upoznati vlastite snage i vrijednosti na kojima valja graditi budućnost.

Osim toga, valja istaći da su od 1850. u Hrvatsku dolazili brojni Slovenci (preko trideset tisuća), od kojih je većina, s izuzetkom germaniziranih Slovenaca činovnika tzv. »Bachovih husara«, za vrijeme neoapsolutizma i nakon njegova sloma mnogo doprinijeli daljem razvoju hrvatsko-slovenskih odnosa, te imali znatnog udjela u prirodnom životu zemlje.²⁷

V

Osnovni temelji daljem razvoju jugoslavenske nadnacionalne ideologije,²⁸ u okviru koje su se nakon sloma neoapsolutizma uspješno razvijali hrvatsko-slovenski odnosi, udareni su za revolucije 1848-49. I nakon sloma neoapsolutizma, hrvatski narodnjaci nisu shvaćali nadnacionalno jugoslavenstvo kao nešto što je već utvrđeno ili postoji, već kao proces. Dakle, jugoslavenstvo su shvatili kao kretanje od neposrednog i pojedinačnog (pojedinačne hrvatske, slovenske i srpske nacionalne, političke i državne posebnosti) k općem i zajedničkom nadnacionalnom jugoslavenstvu, kao jedinstvu različitosti,

²⁷ Prema socijalnoj strukturi i funkciji koju su imali u Hrvatskoj, valja ih podijeliti u tri skupine: 1) intelektualci različitog profila, poglavito nastavnici u školama; 2) zanatlije, trgovci i težaci i 3) službenici — »Bachovi husari«. U daljem razvoju hrvatsko-slovenskih odnosa, pripadnici prve i druge skupine vršili su, za razlike od treće, veoma pozitivnu ulogu. Većina slovenskih nastavnika koji su radili u nižim i srednjim školama u Hrvatskoj, kao i neki službenici, bili su iskreni rodoljubi i jugoslavenski orijentirani. Oni su odigrali golemu ulogu u zbližavanju Hrvata Slovenaca. Polazeći od hrvatske i slovenske nacionalno-političke posebnosti, pojedinci su također utjecali na razvoj nacionalne svijesti u Hrvata, a time u školama umanjili oštricu germanizacije hrvatske omladine. J. Trdina svjedoči da se on i njegovi prijatelji Slovenci po dolasku u Hrvatsku odmah naučili hrvatski jezik, a zatim u školi gdje su radili budili hrvatsku nacionalnu svijest i širili koncepciju o »slavenskoj uzajamnosti«. A brojni Slovenci zanatlije, trgovci i težaci, koji su za vrijeme neoapsolutizma došli u Hrvatsku, zauzimali su mjesta i pre-priječili put strancima-Nijemcima, te odigrali znatnu ulogu u privrednom životu Hrvatske.

²⁸ Za sva naša daljnja izlaganja usporedi bibliografiju u bilj. br. 1.

koje treba da se ostvari u dvojakom obliku: 1) u vidu jugoslavenske federativne državne zajednice i 2) u vidu kulturne (»duhovne«) federacije. Oni su jugoslavensku nadnacionalnu ideologiju temeljili na načelu prirodnog i narodnog prava, i usklađivali je s austroslavističkom i federalističkom koncepcijom, koja je doživjela stanovite ideološke izmjene. Ipak su smatrali da krajnji idealni ciljevi svih nastojanja u političkom i kulturnom pogledu treba da bude stvaranje nezavisne federativne jugoslavenske zajednice. Ali su, ocjenjujući realno odnos društveno-političkih i ekonomskih snaga u jugoslavenskih naroda, način i put nastajanja Jugoslavije zamišljali kao etapni proces. A sredstva za ostvarenje tog cilja treba da budu kulturno (»duhovno«) i državno sjedinjenje. »Duhovno« sjedinjenje Južnih Slavena trebalo je postići pomoću jedinstvenog jezika, književnosti i nauke. A političko (državno) sjedinjenje ostvarilo bi se tek u budućnosti. Prije toga, svaki od jugoslavenskih naroda morao bi da se u nacionalno-političkom i državnom pogledu konstituiraju. To je, uz kulturno sjedinjenje koje može da prethodi državnom sjedinjenju, prvi stupanj, a drugi je sjedinjenje jugoslavenskih naroda u Monarhiji u državnu federativnu zajednicu oko Hrvatske na jednoj i oko Srbije na drugoj strani. Tek poslije toga, i nakon raspada Habsburške Monarhije i rješenja istočnog pitanja, bilo bi moguće osnovati jedinstvenu i nezavisnu federativnu jugoslavensku državu.

Jugoslavenska nadnacionalna ideologija (koja je, dakle, sadržavala hrvatsku, slovensku i srpsku nacionalnu svijest) poticala je nakon propasti feudalizma ne samo hrvatsku inteligenciju (narodnjake) na stvaranje različitih tekovina potrebnih za osnivanje moderne hrvatske nacije, nego i slovensku inteligenciju na stvaranje moderne slovenske nacije, ali uvijek s gledišta budućeg »jugoslavenskog jedinstva«. Ta funkcija jugoslavenske nadnacionalne ideologije, koju su uza sve ideološke varijante zastupali hrvatski i slovenski narodnjaci, još više je došla do izražaja pošto je u hrvatskoj i slovenskoj sredini napokon (od 1836. do 1865) odbačena koncepcija o stvaranju zajedničkog književnog jezika za sve Južne Slavena.

Hrvati i Slovenci bili su nakon sloma neoapsolutizma iz više razloga upućeni na međusobnu suradnju, i to ne samo u kulturnom i političkom nego i u trgovačkom i ekonomskom pogledu, pogotovo nakon izgradnje željeznice. To poželjno i korisno zbliženje tih dvaju naroda odvijalo se posredno preko novinstva i neposredno prilikom brojnih susreta istaknutih hrvatskih i slovenskih narodnjaka političara na narodnim svečanostima (svake godine od 1861. dalje) u Hrvatskoj i slovenskim pokrajinama.

Nastavljajući svjesno na tradiciji hrvatske politike za revolucije 1848-49, hrvatski su narodnjaci od 1860, u opreci prema centralizmu i dualizmu, dosljedno zastupali koncepciju federalizma. Jer, iako je u hrvatskoj politici, pred opasnošću od apsolutizma i centralizma, potkraj 1860. postojala sklonost ka zbližavanju s Ugarskom, ipak se odnos prema Mađarima temeljito promijenio pošto je vladar 20. listopada objavio tzv. *Listopadsku diplomu* sa svojom u osnovi federalističkom koncepcijom o državnom uređenju Monarhije, i kada je zatim austrijska vlada učinila Ugarskoj ustupke na račun Hrvata i Srba (Međimurje i Vojvodina). Politika federalizma bila je u hrvatskoj politici i dalje najtješnje povezana s rješavanjem problema

ujedinjenja hrvatskih pokrajina i koncepcijom o državnom sjedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji. A F. Rački je već 1861. kao prvu idealnu fazu političkog zblizavanja jugoslavenskih naroda označio državno sjedinjenje Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom u austrijskoj federaciji.

Narodno-samostalna stranka — koja se na čelu s I. Mažuranićem, I. Kukuljevićem i I. Vončinom odvojila od matice *Narodne stranke* i od 1863. svoju politiku temeljila na tradiciji hrvatske politike za revolucije 1848-49. godine — već se 1865. u potpunosti vratila austroslavističko-federalističkoj politici i jugoslavenskoj koncepciji koju su hrvatski narodnjaci zastupali 1848-49. A nakon poraza Austrije u ratu s Pruskom 1866, *Narodno-samostalna stranka* zastupala je, nasuprot historijskom pravu i »historijskom federalizmu«, koncepciju o »narodnom federalizmu« i zahtijevala državno sjedinjenje Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom u jednu od jedinica u austrijskoj federaciji. To gledište, koje joj je bilo veoma blisko, zastupala je, nakon neuspjeha pregovora s Mađanima, u drugoj polovici 1866. *Narodno-liberalna stranka* — na čelu s J. J. Strossmayerom, M. Mrazovićem i F. Račkim.

Hrvatski narodnjaci obiju stranaka podržavali su tada javno slovenske narodnjake koji su zagovarali ujedinjenje Slovenije i njeno sjedinjenje s Hrvatskom. Nasuprot historijskom pravu, na kojem su načelu slovenski političari utemeljili slovenski nacionalni i politički program u Mariboru (25. rujna 1865) i u Ljubljani (27. rujna 1866), neki su slovenski narodnjaci 1866. zagovarali ujedinjenje Slovenaca na temelju prirodnog i narodnog prava i etničkog načela te zahtijevali sjedinjenje ujedinjene Slovenije s Hrvatskom u »jugoslavensku skupinu«. Jer, slovenski narodnjaci nisu mogli postići ujedinjenje Slovenaca na temelju historijsko-pravnih programa. Razumije se da je zato narodno pravo u slovenskoj politici imalo izuzetno značenje. Uzimajući narodno pravo kao osnovu za utemeljenje jedinstvenog slovenskog nacionalnog i političkog programa, slovenski narodnjaci (uglavnom L. Svetec, J. Vošnjak, B. Raič i R. Razlag) zahtijevali su da se u nacionalnu politiku unesu, kao i za revolucije 1848, dva činitelja: da se ponovo prihvati slovenski nacionalni i politički program *Zedinjene Slovenije* i, kao njegov sastavni dio, koncepciju o jugoslavenskoj državnoj zajednici.

Prema tome, »historijskom federalizmu« — osnovanom na načelu, tada vladajućem u politici većine austrijskih naroda, državne autonomije i historijsko-političke individualnosti — suprotstavljena je u Hrvata i Slovenaca politika »narodnog federalizma«, na temelju koje se jedino mogla zastupati koncepcija o osnivanju »jugoslavenske skupine« — zahtijevati državno sjedinjenje ujedinjene Hrvatske s ujedinjenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u austrijskoj federaciji.

Obje su pak spomenute hrvatske stranke i tada smatrale da političke, ekonomske i društvene prilike u jugoslavenskih naroda ne dopuštaju drugo osim, u najboljem slučaju, etapnu jugoslavensku politiku: osnivanje jugoslavenske državne zajednice u austrijskoj federaciji na jednoj i okupljanje Južnih Slavena izvan Monarhije oko Srbije na drugoj strani. Te dvije jugoslavenske državne skupine, po njihovu gledištu, tek u budućnosti bi se sjedinile u nezavisnu federativnu jugoslavensku državu.

Ta jugoslavenska koncepcija hrvatskih narodnjaka bila je u skladu s prijedlogom srpske vlade, koji je u kolovozu 1866. prihvatio biskup Strossmayer, o osnivanju »jugoslavenske države nezavisne i od Austrije i od Turske«, pošto je i taj prijedlog počivao na etapnoj jugoslavenskoj politici.

Smatrajući da predstoji skori raspad Habsburške Monarhije i rješenje istočnog pitanja, ujedinjena je hrvatska *Narodna stranka* (*Narodno-samostalna* i *Narodno-liberalna*) početkom travnja 1867. ugovorila sa srpskom vladom zajednički program jugoslavenske politike. Prema njemu, jugoslavenska »savezna država«, kao konačni cilj zajedničke politike, trebalo je da se ostvari etapno. Ali je *Narodna stranka* i tada javno zahtijevala političko povezivanje ne samo sa Srbima nego i sa Slovencima, i to zbog političkih i gospodarskih razloga. Prva zajednička akcija Srbije i Hrvatske trebalo je da bude usmjerena na oslobađanje Bosne i njeno sjedinjenje sa Srbijom. Međutim, srpska je vlada odbila da hrvatsko-srpsku suradnju uvjetuje ravnopravnim sporazumom, već je, na temelju međunarodnog prava, suradnju Hrvata preko političke stranke (*Narodne stranke*) ograničila na »potpomaganje« Srbije kao države. Uskoro je zatim srpska vlada napustila taj zajednički program, pošto je, prilikom sastanka kneza Mihaila i G. Andrásyja 1. kolovoza 1867, odlučila da sklopi sporazum s Mađarima.

Narodna stranka, koja je osudila srpsku vladu zbog napuštanja zajedničkog programa, bila je od tada primorana da nacionalnoj i jugoslavenskoj politici odredi drugi smjer. Hrvatski su narodnjaci i dalje smatrali da krajnji idealni cilj treba da bude sjedinjenje svih jugoslavenskih naroda u nezavisnu jugoslavensku federativnu državu, ali su, u nedostatku zajedničkog programa sa Srbijom, težili da u Austro-Ugarskoj okupe Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu u jugoslavensku državnu zajednicu.

Svaka je, međutim, politička akcija u tom smjeru ovisila poglavito o unutrašnjim političkim prilikama i međunarodnim odnosima. U međunarodnoj krizi koja je nakon pruske pobjede nad Francuskom 1870. uzdrimala opstanak Monarhije, *Narodna stranka* dala je poticaj za sastanak jugoslavenskih političara u Sisku, 7. i 8. studenog i u Ljubljani od 1. do 3. prosinca 1870. U Hrvatskoj politici prisutne su tada uglavnom dvije koncepcije o osnivanju jugoslavenske državne zajednice. Polazeći od »historijskog federalizma«, urednik *Zatočnika* (glasila *Narodne stranke*) J. Miškatović zastupao je koncepciju o stvaranju federativne »međunarodne lige« u koju bi se sjedinile Ugarska, Češka, Galicija i Hrvatska »ujedinjena i potpomogućena« slovenskim pokrajinama. Po njemu Slovenija bi stupila u federalnu jugoslavensku zajednicu s Hrvatskom, koja bi zatim stupila u »realnu uniju« s Ugarskom, u okviru šire »međunarodne lige«. Ta koncepcija pobjedila je i na sastanku hrvatskih i slovenskih političara u Sisku.

M. Mrazović, stvarni vođa *Narodne stranke*, zastupao je u nečem drugačiju koncepciju. Na poticaj Miškatovića, pozvao je istaknute hrvatske, slovenske i vojvođanske političare da se sastanu u Sisku. Tom su se pozivu odazvali samo Slovenci. U pismu J. Subotiću, u kojem je ponovo pozivao vojvođanske Srbe na sastanak u Ljubljani, Mrazović se vratio federalističkoj politici i jugoslavenskoj koncepciji koju je zastupala hrvatska politika za revolucije 1848-49. Dakle, zastupao je koncepciju o federativnom preure-

đenju Monarhije i tražio državno sjedinjenje Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom. Pošto se, međutim, vojvođanski Srbi nisu pojavili na sastanku u Sisku, a u Ljubljani se pojavio samo jedan, Mrazović je zastupao koncepciju, koju su podupirali Slovenci i brojni Hrvati, da se Hrvatska i Slavonija »nasloni« na Sloveniju, Dalmaciju i Vojnu krajinu, i da ta jugoslavenska državna »skupina« zatraži »na temelju hrvatskog državnog prava onaj položaj, što ga ima Ugarska, a traži Češka«.

Napokon su se u Ljubljani od 1. do 3. prosinca 1870, prilikom Prešernove proslave, okupili mnogi hrvatski i slovenski narodnjaci političari i jedan predstavnik vojvođanskih Srba — predsjednik Ujedinjene omladine srpske književnik Laza Kostić. Sastanku su prisustvovali narodnjaci iz svih hrvatskih i slovenskih pokrajina, a od Slovenaca predstavnici »staroslovenaca« i »mladoslovenaca«. Oni su pokušali da prvi put, kao rezultat međusobnog sporazumijevanja, donesu program zajedničke jugoslavenske politike. Nakon trodnevnog vijećanja na tom prvom kongresu jugoslavenskih političara donesena je »Izjava« o »jedinstvu Južnih Slavena«.

Iako tada nisu donijeli, niti su to mogli, konkretni politički program o državnom sjedinjenju Hrvatske sa Slovenijom i Vojvodinom, kojim bi se obratili austrijskoj vladi i narodima u Monarhiji, kako je to prvobitno bilo zamišljeno, ipak je historijsko značenje ove zajedničke »Izjave« izuzetno važno. U njoj su jugoslavenski političari prvi put u povijesti na jednom organiziranom kongresu izrazili koncepciju o »jedinstvu Južnih Slavena« uopće (»Južni Slaveni u habsburškoj monarhiji udesiti će svoj rad, kako bi pomogli zadovoljiti jednakim potrebama svoje braće preko granice, s kojom smo jedan narod«) i napose o vrlo bliskoj suradnji Hrvata, Slovenaca i vojvođanskih Srba »na polju književnom, ekonomičnom i političkom«.

Jugoslavenska nadnacionalna ideologija, čiji su sastavni dijelovi hrvatska, slovenska i srpska nacionalna svijest, od tada je postala neraskidivo vezana za društveni i politički život u Hrvata i Slovenaca. A po njoj, jugoslavenska zajednica morala je da ima političko, državno i federativno značenje. Ipak, polazeći od realne društvene zbilje, prihvaćena je jugoslavenska politika etapnog karaktera kao jedino moguća. Prema tome, najprije su hrvatski narodnjaci morali težiti ujedinjenju hrvatskih pokrajina u jedinstvenu »državu Hrvatsku« na jednoj i slovenski narodnjaci ujedinjenju slovenskih pokrajina na drugoj strani. Ali pri tom, kako su se u »Izjavi« složili, Hrvati, Slovenci i vojvođanski Srbi moraju nacionalnu politiku uskladiti sa zajedničkom jugoslavenskom politikom: »Za obučavanje skupne koristi, svi će južni Slaveni monarhije habsburške raditi sporazumno u svakom pitanju, koje se tiče ma i posebnih njihovih posalah.« Drugi korak na putu ostvarivanja »Izjave«, trebalo je da bude postizanje sjedinjenja ujedinjene Hrvatske s ujedinjenom Slovenijom i srpskom Vojvodinom u jugoslavensku državnu zajednicu. »Izjava« pak ne govori u kakvo bi uređenje stupila ta jugoslavenska državna zajednica: da li bi pristupila Cislajtanciji, Translajtanciji ili federativno uređenoj Monarhiji. »Izjava« se ne opredjeljuje ni za jednu od tih kombinacija, a u obzir uzima sve mogućnosti. Uz to, jasno je naglašeno jedinstvo svih Južnih Slavena.

Tu jugoslavensku ideologiju slijedili su hrvatski i slovenski narodnjaci u svojim novinama, te u zajedničkom hrvatsko-slovenskom listu *Südslawische Zeitung*, koji je izlazio u Sisku u prvoj polovici 1871. U Slovenaca su tu jugoslavensku ideologiju prihvatila i dalje širila slovenska politička društva u pojedinim pokrajinama. Prema tome, iako je s nestankom opasnosti da Monarhija bude razbijena, i mogućnosti da bude uređena na federativnom načelu, pošto se državni dualizam uskoro učvrstio, ljubljanska »Izjava« izgubila svoje neposredno političko značenje, ipak su se na njenim osnovama dalje gradili hrvatsko-slovenski odnosi.

Iako su pojedini hrvatski i slovenski narodnjaci, i njihova politička društva, i dalje zastupali koncepciju o državnom sjedinjenju Hrvatske i Slovenije u jednu od jedinica u austrijskoj federaciji, ipak je, nakon posljednjeg neuspjelog pokušaja da se Monarhija uredi na federativnom principu, *Narodna stranka* bila primorana da napokon 1873. prizna dualističku nagodbu. A jugoslavensku ideologiju trebalo je prilagoditi novim prilikama.

Učinio je to uži krug *Narodne stranke* — okupljen oko Strossmayera, Mrazovića i Račkog — u svom južnoslavenskom političkom programu iz srpnja 1874. U njemu je *Narodna stranka* jugoslavensku politiku također zasnovala na dugoročnim ciljevima: od ujedinjenja jugoslavenskih naroda u Monarhiji u svoja posebna državna tijela preko okupljanja Južnih Slavena (u Monarhiji) oko Trojedne kraljevine na jednoj i oko Srbije na drugoj strani do sjedinjenja svih »Jugoslavenskih zemalja« u »nezavisnu i slobodnu, narodnu i državnu zajednicu Jugoslavensku«. Taj program jugoslavenske politike, uskladila je *Narodna stranka* s nacionalnim i političkim programom u svih južnoslavenskih naroda — u Hrvata, Slovenaca, Srba i Bugara. A po tom programu, prva njihova »zadaca zajedničkog rada na političkom polju« trebalo je da bude, kao i 1867, rad na »oslobođenju onog dijela Jugoslavenstva, što je u granicama Turske Carevine, započimavši oslobođenjem Bosne i Hercegovine«. Međutim, dalji razvoj političkih prilika u Hrvatskoj i Srbiji, te u Monarhiji i na Balkanu uopće, onemogućio je za duže vrijeme bilo kakvu suradnju u smjeru takve južnoslavenske politike koju je formulirala *Narodna stranka*.

Naprotiv, jugoslavenska nadnacionalna ideologija — koja je u hrvatskoj i slovenskoj politici utemeljena za revolucije 1848-49, prolazila zatim različite faze do 1870. i konačni oblik dobila južnoslavenskim programom hrvatske *Narodne stranke* iz 1874. godine — postala je temelj budućih odnosa Hrvata i Slovenaca, koji su se kao dva ravnopravna naroda sve više međusobno zbližavali. A jugoslavenska nadnacionalna ideologija, koja je isključivala bilo kakvu hegemoniju jednog jugoslavenskog naroda nad drugim, polagala je temelje budućoj federativnoj jugoslavenskoj državnoj zajednici.

RELATIONS BETWEEN CROATIA AND SLOVENIA DURING THE PERIOD
OF THE FORMATION OF YUGOSLAV IDEOLOGY IN CROATIAN AND
SLOVENIAN POLITICS (1835—1874)

Summary

Political, economic and cultural relations between Croats and Slovenes date from the counts of Celje, wars with Turks, the Reformation, peasant uprisings to the Napoleon's Illyrian provinces. The continuity and historical significance of the political and cultural relations between two peoples after the Illyrian Movement must, however, be emphasized. From that period on, Croatian populist politicians encompassed in their Yugoslav ideology all South Slavs from Mt. Triglav to the Black Sea — hence, Slovenes too. The question of the relation with Slovenia was very important in Croatian politics from 1848 to 1918.

The revolutionary year 1848 was a significant watershed in the history of Croatian-Slovenian relations: a desire for establishing a common state was declared then for the first time. The Yugoslav ideology of the Slovene and Croatian peoples from 1848 on should be considered in the context of their national/political programmes. It became a firm part of their social and political life. The future common state was envisioned as a federacy in both political and cultural sense. But taking into account real social circumstances, the Yugoslav polity was to be achieved gradually, phase by phase. One such phase was the politics of austroslavism and federalism of the Croatian and Slovene nationalists. After passing through several phases, the Yugoslav supra-national ideology achieved its final form in 1874, in the programme of the Croatian *Narodna stranka*. It became the foundation for the future ever closer relationships between the two sovereign peoples.